

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ МАЙБУТНЬОГО ПРАВООХОРОНЦЯ ЗА КОРДОНОМ І В УКРАЇНІ

Розкриваються особливості навчально-виховного процесу майбутнього працівника правоохоронної діяльності за кордоном та в Україні. Аналізується морально-етичне виховання курсантів та його роль у подальшому становленні правоохоронця і в Україні, і в країнах Європи. Охарактеризовано провідні цілі навчальної діяльності майбутніх правоохоронців та з'ясовано методи, які застосовуються у навчальних закладах України та Європи.

Ключові слова: освіта, професійне навчання, майбутній правоохоронець, міліція, виховання, поліцейські навчальні заклади.

Постановка проблеми. Навчально-виховна діяльність з майбутніми працівниками правоохоронних органів вважається однією із найважливіших у освітньому процесі.

Гуманізація процесу професійного навчання та виховання, значна увага до людського чинника передбачає забезпечення збалансованості між професійними вимогами до особистості, її інтересами і спрямованістю, а також рівнем сформованості загальних і спеціальних здібностей, потенційних можливостей. Однією з головних умов вирішення зазначеної проблеми є створення системи психологічної підготовки та формування професійної компетентності майбутніх працівників міліції. Її особливе значення зумовлюється і тим, що успішність підготовки залежить від наявності певної системи індивідуально-психологічних якостей, тому що недостатній їх розвиток є причиною низької придатності до навчання та майбутньої професійної діяльності, а також значної кількості відрахувань із навчальних закладів і звільнень з роботи. Головним завданням у процесі підготовки майбутніх правоохоронців є формування особистості, що неможливо зробити якісно без психологічного аналізу цього процесу.

Стан дослідження. Проблема навчання та виховання майбутнього працівника органів внутрішніх справ вивчали: А. Буданов, І. Горлинський, А. Грішин, Г. Дубова, І. Колонтаєвський, А. Коблікова, В. Кукушина, А. Столяренко тощо. Серед закордонних учених, процеси навчання, виховання та становлення правоохоронця з'ясовували: Дж. Алдерсон, Т. Баркер, Д. Бейлі, А. Беклі, П. Нейроуд, М. Зелиг тощо. Із європейських науковців цю проблематику частково розглянули П. Нейроуд і А. Беклі у

контексті загального підходу, М. Джорджевич – у контексті оцінки поліцейської моралі, А. Карузі, критично проаналізувавши досвід спеціаліста з навчання поліцейській етиці Г. Коена.

В Україні засновниками сучасної професійної психології та педагогіки стали: Ю. Гільбух, П. Гончарук, І. Зязюн, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Г. Костюк, В. Лоос, Ю. Машбиць, Є. Мілерян, В. Моляко, В. Рибалка, Ю. Трофімов тощо.

Останніми роками чимало науково-педагогічних працівників відомчих навчальних закладів МВС України (Д. Александров, В. Барко, Г. Запорожцева, О. Левенець, М. Логачов, О. Іванова, Ю. Ірхін, М. Клімов, О. Конуп, О. Корнєв, В. Медведєв, О. Цільмак, Г. Яворська, Н. Ярема, О. Ярмиш) намагалися визначити модельні характеристики випускників спеціальних навчальних закладів, здатних успішно виконувати посадові обов'язки, дослідити вимоги професії до працівників.

Нормативну базу професійної підготовки становлять насамперед Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) відомчі нормативні документи (Накази МВС України № 519-1992, № 1279-1992, № 505-1994, рішення Колегії МВС № 3-1993 р.). Так, у «Положенні про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України» викладено вісім основних принципів і перший з них – науковості, який передбачає необхідність наукового обґрунтування форм, методів і засобів психолого-педагогічного супроводження [10, с. 3].

Мета статті – з'ясувати провідні психологічні засади у навчально-виховному процесі курсантів українських та європейських професійно спрямованих навчальних закладів.

Виклад основних положень. Сучасна українська концепція навчально-виховного процесу формується на діяльнісному підході, відповідно до нього механізмом засвоєння соціального досвіду виступає інтеріоризація, тобто перетворення структури предметної діяльності в структуру внутрішнього плану свідомості. Це означає, що навчання та виховання і розвиток особистості реалізуються в діяльності і через діяльність.

У реальних умовах конкретного навчального закладу курсанти включені до оперативно-службової, навчальної, суспільної, спортивної та деяких інших видів діяльності, які здійснюють певний виховний вплив на особистість майбутнього правоохоронця, спонукаючи його розвивати, вдосконалювати або формувати необхідні якості. Але, щоб вплив мав цілеспрямований характер, необхідно кожному виду діяльності надавати виховного характеру [1, с. 210].

З позицій діялісного підходу особистість майбутнього професіонала розглядається в аспекті відповідності вимогам діяльності. Сто-

совно правоохоронної діяльності може йтися і про загальні та спеціальні вимоги. Останні належать до окремих різновидів діяльності – профілактичної, правозахисної тощо [7, с. 31].

В органах внутрішніх справ є справжні професіонали, які здатні грамотно виховати нове покоління правоохоронців, але їх досягнення – швидше результат власних багаторічних пошуків, ніж результат використання традиційних форм навчання. Вони готові вчити інших: «дивіться й наслідуйте мене», проте складні завдання часто розв’язуються таємно і не інакше. Розкрити таємниці індивідуальної майстерності непросто, зробити це без участі професіоналів найвищого гатунку – неможливо [6, с. 58]. Реалізація цих завдань ускладнюється минулим органів міліції, які нещодавно виконували роль репресивного апарату, а тепер мають присвятити себе правоохоронній діяльності, успішність якої визначає не кількість зареєстрованих і засуджених злочинців, а рівень захищеності прав і свобод громадян.

Основною метою навчання майбутнього міліціонера у будь-якій країні світу має бути: 1) вироблення розуміння життєвої важливості загальної і поліцейської моралі; 2) установка на вироблення моральної самосвідомості; 3) вироблення стимулів подальшого морального розвитку; 4) формування моральної стійкості, бажання та вміння протистояти злу, різним спокусам, самовиправданню за порушення вимог суспільства; 5) милосердя і любов до людей. Єдність цих цілей слугує основою для продуктивного зіставлення педагогічних систем морального виховання майбутніх полісменів у процесі професійної підготовки [8, 48].

Формування морально досконалої особистості досі є одним із центральних напрямів виховання громадян, працівників різних професій. У суспільстві є професії, для представників яких моральне виховання має особливе значення. До них належать і майбутні правоохоронці, для яких норми моралі, моральні переконання і почуття власної гідності професійно значущі.

Як зауважує Г. Нурлибаєва, зі здійсненням обраних цілей безпосередньо пов’язана і організаційна структура навчання поліцейській етиці у різних країнах Європи. Результати дослідження засвідчили, що в Європі організація навчання ґрунтується на формуванні поліцейської етики майбутнього правоохоронця, незважаючи на спільність цілей і задач, однак ще не має ознак стандартизованості, шаблонності. В кожній країні і у кожному навчальному закладі вона здійснюється по-різному і залежить від економічних і соціальних чинників, організації поліцейської служби в країні, традицій поліцейської освіти тощо. Форми організації навчального процесу також різноманітні: навчальні і позанавчальні, колективні, групові та індивідуальні, інформаційні,

практично-дійові і синтетичні. Окрім форм занять, які входять у програму навчання, використовуються інші організаційні форми: бесіди, лекції, зустрічі, конкурси, круглі столи, конференції тощо [8].

За організаційними ознаками всі поліцейські навчальні заклади Європи можна поділити на такі дві групи: 1) заклади, в яких акцентується на професійній етиці майбутнього полісмена, виділення окремого предмета етичного спрямування (наприклад: поліцейська деонтологія – Росія, Молдова; захист прав людини – Німеччина, Італія, Австрія); 2) заклади, в яких у контексті професійної освіти вивчається і професійна етика полісмена (Бельгія).

Водночас для успішного здобуття професії, адаптації до мінливих умов професійного оточення майбутній міліціонер повинен володіти – індивідуальним ресурсом професійного розвитку. Він характеризує внутрішню фізичну і духовну енергію індивіда, його спрямованість на самореалізацію; забезпечує стабільно ефективність діяльності особистості і тому розглядається як внутрішня основа для формування професіонала [2, с. 9].

Зауважимо, що курсанти відомчих вищих навчальних закладів і молоді працівники міліції нерідко свідомо намагаються приховати і фактично руйнують в собі якості, які здаються їм недоречними для професії у цьому соціальному середовищі чи в конкретний проміжок життя. Саме тому, формуючись під час діяльності, особистість майбутнього професіонала як складне динамічне утворення є головною рушійною силою, що регулює, контролює, оцінює і перетворює діяльність і водночас себе. Особистість досягає професійної компетентності тільки при відповідній мотивації і визначеній професійній спрямованості, продуктивній діяльності та змістовному спілкуванні, адже людина значною мірою є тим, що вона робить, відображенням тих людей, з якими вона здійснює уявний чи реальний діалог [7; 10, с. 27–28].

Г. Нурлибаєва здійснила порівняльно-педагогічне дослідження педагогічних технологій, які використовуються у процесі навчання у вищих поліцейських навчальних закладах Європи. Вчена зауважила, що педагогічний процес спрямований на три взаємопов'язані і взаємозалежні аспекти морального виховання, а саме: на сферу свідомості, емоційно-чуттєву сферу та поведінкову.

За результатами дослідження дослідниця зробила висновок, що під час навчання майбутніх офіцерів поліції в європейських поліцейських академіях і коледжах застосовуються такі найбільш популярні методи навчання, які можна розділити на три групи відповідно до їх спрямованості на той чи інший аспект професії.

1. Теоретична підготовка. Методи, які сприяють формуванню пізнавальної і професійної мотивації майбутнього правоохоронця, ког-

нітивної сторони виховання. Ці методи застосовуються для того, аби «озброїти» офіцерів поліції системою спеціальних знань, моральних уявлень, понять і переконань.

2. Соціально особистісна підготовка. Методи, які формують позитивне емоційно-ціннісне ставлення до обраної професії, розвиток креативних моделей етичної поведінки і діяльності, пов'язаної із реалізацією засвоєних моральних норм.

3. Практична підготовка. Виховання відповідних поведінкових стратегій, які будуть придатними в реальній діяльності [8, с. 96–97].

На думку багатьох респондентів, під час основного навчання офіцерів поліції більше зусиль необхідно витратити на те, щоб інтегрувати теоретичну частину навчання з соціально особистісною підготовкою і з практичною підготовкою – навчанням у польових умовах, щоб вони не були трьома різними типами навчання. Професійний підхід до проблеми повинен навчити офіцерів поліції вміти ідентифікувати всі моменти поліцейської роботи. Дуже важливим фактом залишається можливість роздумувати над своїми діями в межах такого поняття, як професіоналізм. У результаті багаторічних досліджень вчена виявила основні педагогічні закономірності, тенденції та особливості навчання майбутніх поліціантів під час професійної підготовки на початку XXI століття (табл.) [8, с. 144–146].

Водночас одним із провідних, центральних завдань на шляху розвитку та гуманізації суспільства, на думку В. Л. Оргинського, є вдосконалення процесу виховання майбутнього правоохоронця. Виховання культури в широкому розумінні охоплює культуру поведінки, спілкування, роботи, зовнішнього вигляду, світогляд, освіту, етику та естетику. Сучасну систему життя, господарювання, відносин потрібно формувати насамперед на ґрунті розвитку загальнолюдських цінностей, нової моралі, принципів поведінки та підходів до діяльності людей у різних сферах суспільства. Громадське виховання здійснюється через механізм пізнання, спілкування і діяльності. Для його організації необхідно: навчати правилам поведінки майбутнього міліціонера; випрацювати навички наукової організації праці; виховувати культуру зовнішнього вигляду; розвивати культуру спілкування та естетику інтер'єру [9, с. 302].

Освітній простір Європи поєднує системний та проблемний підходи до виховання та навчання майбутніх працівників правоохоронної системи. Кожна спроба навчання в системі правоохоронних органів ґрунтується на принципі «навчання для дорослих» із використанням сучасних досягнень андрагогіки – науки про викладання дорослим людям.

Таблиця

Закономірності і особливості виховання майбутніх працівників поліції в Європі у процесі професійної підготовки (за Г. Нурлибасовою, 2011)

Цілі і задачі	Формування цілісної особистості офіцера поліції, який володіє професійною компетентністю і високими моральними якостями. Під час навчання вивчаються та інтеріоризуються такі принципи і цінності, як повага права на життя, повага фундаментальних прав та свобод особистості, принципа безпристрасності, чесності, ввічливості, справедливості, відповідальності, верховенства права та закону, рівності перед законом, об'єктивності, необхідності і зваженості дій, невідступності і повага до суспільства.
Зміст	Вивчення загальної етики, історії загальнонаукових учень, етичних кодексів тощо
Нормативно-орієнтаційна основа	Використання Європейського кодексу поліцейської етики, кодексів окремих країн, інших документів, які містять інші нормотворчі постулати.
Педагогічні технології	Технології особистісно орієнтаційного навчання, проблемне навчання (PBL – problem based learning), інформаційні технології навчання, технології модульного навчання, дистанційне навчання.
Склад і кваліфікація викладачів	Вік, досвід і кваліфікація викладачів різняться залежно від традицій поліцейської освіти у кожній країні; від організації поліцейського навчання у різних країнах; від його змісту; від методів навчання; від підходу до оцінки якості отриманих знань, умінь і навичок, зокрема в області вивчення етики.
Оцінка результатів навчання	Оцінка результатів навчання відбувається у процесі професійної діяльності майбутнього правоохоронця і охоплює механізми зовнішнього і внутрішнього контролю: зовнішній контроль – санкції, які застосовує керівництво та суспільство щодо порушників норм; основою внутрішнього контролю є професійна компетентність.

Ще одним важливим напрямом, який використовують європейські представники правоохоронних органів, – це навчання та практична реалізація нових перспективних напрямів міжнародної співпраці в області боротьби зі злочинністю, а також співпраця, яка посідає провідне місце на міждержавному рівні, в області підготовки поліцейських кад-

рів. У сучасних умовах швидкого розвитку інтеграційних процесів у світі значне зближення країн у різних галузях економіки та політики ці види співпраці розвиваються надзвичайно інтенсивно [3]. Сучасним керівникам МВС не тільки необхідно добре знати особливості правових систем різних держав, основи міжнародного права, іноземні мови, але і Європейський кодекс поліцейської етики, а також окремі кодекси поліцейського європейських країн. Вивчення цих аспектів поліцейської освіти повинне посісти провідне місце у навчально-виховній системі навчальних закладів МВС, адже потенціал молодого покоління курсантів і слухачів також повинен ураховуватися та використовуватися.

В Україні забезпечення навчально-виховного процесу здійснюється на чотирьох рівнях:

- 1) світоглядному (враховується увесь діапазон сформованості ціннісних орієнтацій, соціальних ідеалів і норм);
- 2) соціологічному (аналізується соціально-культурний стан навчального закладу та можливості корекційного впливу на нього);
- 3) дидактичному (визначається відповідність змісту, форм, методів і засобів навчання кінцевим і проміжним цілям освіти);
- 4) психологічному (береться до уваги повний спектр психічних особливостей викладачів і слухачів, що призводить до використання різних за метою, змістом і характером психокорекційних програм розвитку) [1, с. 26–28].

Отже, через свою професійну діяльність спеціаліст інтегрується в суспільство. Саме тому загальнолюдські цінності (духовність, гуманність, моральність) повинні домінувати у майбутнього правоохоронця і в ухваленні рішень, пов'язаних із професією, і в побуті.

Як наголошувалося, забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості визначаються як цілі вищої освіти [4].

Оскільки вирішення завдань щодо вдосконалення діяльності освітніх закладів МВС України в процесі професіоналізації майбутнього правоохоронця та формування достойного міліціонера за всіма параметрами потребує подальшого розвитку і взаємодії із навчальними закладами поліції інших країн, потрібно активніше розвивати взаємний обмін позитивним досвідом з підготовки кадрів поліції, навчальною літературою, викладачами і слухачами, підвищення кваліфікації практичних працівників у межах взаємообміну і навчання з вирішення проблем, які становлять спільний інтерес (боротьба з організованою злочинністю, нелегальна міграція, боротьба із незаконним оборотом наркотичних речовин тощо) із урахуванням у навчанні етичних аспектів.

В Україні традиції морального виховання майбутніх працівників міліції більшою мірою мають теоретичний характер, а саме: на окремих кафедрах вивчаються теоретичні основи етики, не у всіх навчальних закладах МВС приділяється достатньо уваги практичним методам навчання, таким як рольові ігри, етичні дилеми, ухвалення рішень тощо. Найчастіше ці методи застосовуються епізодично і не завжди доступно через наявність часових обмежень [5]. За кордоном використовуються тренінгові методи навчання, приділяється більше часу таким формам навчання: тренування у польових умовах, рольові ігри, моделювання ситуацій, практичні роботи (самостійні або під керівництвом), реальні життєві ситуації, вирішення моральних дилем тощо.

Висновки. В основу навчально-виховного процесу мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, наступності та спадкоємності поколінь, толерантності. Це підкреслено в Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті. Саме тому навчально-виховний характер будь-якого виду діяльності, в яку буде задіяний майбутній правоохоронець, повинен з'ясувати, по-перше, наскільки нова діяльність спроможна розвивати професійно значущі якості міліціонера, який у неї професійно-виховний потенціал. По-друге, наскільки педагогічно грамотно обрані цілі навчально-виховного процесу, розроблена методика, матеріальне і технічне оснащення тощо.

Контексті дослідження психологічних особливостей навчально-виховного процесу в Україні та європейських країнах повинні враховуватися найбільш змістовні й конкретні уявлення про особистість майбутнього правоохоронця та надаватися можливість упорядкувати безліч професійно важливих якостей, які варто плекати у період навчання у відомчому закладі.

Перспектива дослідження. У контексті з'ясування цієї проблематики повинні враховуватися ментальні відмінності і національні особливості європейських поліцейських та їхніх українських колег. Тому вважаємо за необхідне у майбутньому здійснити крос-культурне дослідження відмінностей у психолого-педагогічному просторі навчання та виховання майбутнього правоохоронця.

1. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України: науково-практичний посіб. / М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, О. Н. Ярмиш. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1999. – 369 с.

2. Дружилов С. А. Психология профессионализма. Инженерно-психологический подход / С. А. Дружилов. – Х.: Гуманитарный Центр, 2011. – 296 с.

3. Левенець О. А. Психологічні чинники розвитку професійних умінь працівників органів внутрішніх справ: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.06 / Академії управління Міністерства внутрішніх справ / О. А. Левенець. – К., 2009. – 21 с.

4. Макаренко П. В. Професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців правоохоронної діяльності: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук / П. В. Макаренко. – Х., 2001. – 19 с.

5. Мельников В. М. Психологическое обеспечение деятельности ОВД в экстремальных условиях несения службы / В. М. Мельников. – Улан-Удэ, 2002. – 65 с.

6. Мороз Л. І. Теоретичні засади та організація психологічного тренінгу в органах внутрішніх справ: монографія / Л. І. Мороз. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 228 с.

7. Мороз Л. І. Професійно-психологічний тренінг: підруч. / Л. І. Мороз, С. І. Яковенко. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 252 с.

8. Нурлыбаева Г. К. Обучение профессиональной этике в полицейских вузах Европы: монография / Г. К. Нурлыбаева; под ред. В. Я. Кикотя, А. М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 191 с.

9. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник / В. Л. Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 493 с.

10. Сергієнко Н. П. Психолого-правові засади формування особистості майбутніх працівників ОВС у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.06 / Нац. ун-т внутрішніх справ / Н. П. Сергієнко. – Х., 2005. – 21 с.

Андрушко Я. С. Психологические основы учебно-воспитательного процесса будущего милиционера за рубежом и в Украине

В статье раскрываются особенности учебно-воспитательного процесса будущего работника правоохранительной деятельности за рубежом и в Украине. Анализируется морально-нравственное воспитание курсантов и его роль для дальнейшего становления милиционера как в Украине, так и в странах Европы. Охарактеризованы ведущие цели учебной деятельности будущих правоохранителей и выяснены основные методы, используемые в учебных заведениях Украины и Европы.

Ключевые слова: образование, профессиональное обучение, будущий правоохранитель, милиция, воспитание, полицейские учебные заведения.

Andrushko Y. S. Psychological foundations of the future police officer educational process abroad and in Ukraine

The article describes the features of the future law enforcement worker educational process abroad and in Ukraine. The moral and ethical education of cadets and its role in further development of law enforcement officers, both in Ukraine and in Europe is analyzed. The author characterises key objectives of the future law enforcement training and clarifies the basic methods used in educational institutions of Ukraine and Europe.

Key words: education, training, future law enforcement officer, police, training, police training institutions.

Стаття надійшла 25 жовтня 2013 р